

УДК 821.161.1.09

ОСОБИСТІСНА ТА СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВА ПЕРСОНІФІКАЦІЯ ОБРАЗУ ГАМЛЕТА В ТЕКСТАХ І. АННЕНСЬКОГО

Дучимінська (Горенок) Г.Ю.

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

У статті досліджується інтерпретація образу Гамлета Шекспіра у текстах І. Анненського. Образ Гамлета складається з літературної постаті Гамлета та таких психологічних характеристик героя, які виявляються в ситуації Гамлета. Інтерпретатор змінює аксіологічні доміанти традиційного образу принца данського, актуалізуючи смисли, які суголосні його особистості. І. Анненський вважає, що ми всі є Гамлетами в нашому безкінечному пошуку краси, що є виявом гамлетизму самого поета. Гамлетизм розглядається як особистісна та соціально-побутова персоніфікація образу Гамлета.

Ключові слова: традиційний образ, ідентифікація, особистісна персоніфікація, соціально-побутова персоніфікація, гамлетизм.

Постановка проблеми. Про актуальність образів Шекспіра і особливо трагедії «Гамлет» для російської культури ХХ століття свідчить безліч критичних статей та творів, в яких аналізується ця трагедія і характер її головного героя. Різні інтерпретації «Гамлета», роздуми над образом данського принца були причиною відділення імені Гамлета від свого першоджерела і виникнення такого явища як гамлетизм. Гамлетизм – це осмислення дійсності і власної особистості через образ Гамлета. Представники російської інтелігенції зверталися до образу героя Шекспіра, проводячи паралелі між своїм внутрішнім станом і станом Гамлета. Російський гамлетизм на різних етапах розвитку суспільства сприймався або позитивно, або негативно, але наголос при розгляді образу принца ставився на нерішучості героя, його коливаннях, рефлексії. Гамлет і гамлетизм функціонували в європейській літературі і у попередні епохи, але саме перша половина ХХ століття актуалізувала гамлетизм як проблему у літературі; у цей час повному інтерпретуються вічні гамлетові питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище гамлетизму, яке неодноразово аналізувалося в наших попередніх публікаціях [3; 4; 5], ми розглядаємо передусім як особистісну та соціально-побутову персоніфікації образу героя Шекспіра, що і є причиною появи різноманітних Гамлетів у літературі. Персоніфікація образу Гамлета – це ідентифікація з психолого-філософськими характеристиками особистості Гам-

лета, що обумовлені ситуацією Гамлета. Особистість Гамлета втілює ситуацію, що є типовою для людини взагалі: пошук відповіді на питання «to be or not to be», пошук сенсу людського буття та визначення зі своїми морально-етичними нормами. Характеристики героя Шекспіра, що виявляються в ситуації Гамлета, є тією доміантою у змістовій структурі цього традиційного образу, що спричиняє та визначає його традиціоналізацію в літературі.

Метою дослідження є філософське та теоретичне осмислення проблеми Гамлета в текстах Інокентія Анненського. **Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** У цій статті ми ставимо завдання розглянути інтерпретацію «Гамлета» І. Анненського і охарактеризувати гамлетизм поета як особистісну та соціально-побутову персоніфікацію образу героя Шекспіра.

Об'єктом дослідження став нарис про Гамлета І. Анненського. **Предметом дослідження** є образ Гамлета як традиційний образ європейської літератури та гамлетизм та І. Анненського.

Виклад основного матеріалу. Гамлет і гамлетизм «вбирають» у себе дух часу та індивідуальні переживання митця. Така полярність – індивідуальне «Я» і дух епохи – стає необхідною характеристикою майже кожного Гамлета у літературі та культурі ХХ століття.

Філософське та теоретичне осмислення проблеми Гамлета та гамлетизму в російській літературі початку ХХ століття почалося з текстів І. Анненського, який розмірковував над обра-

зом Гамлета в своїй праці «Книги відображень». У даній роботі автор зафіксував свої враження від того, «що відчував вищим себе, і водночас співзвучним» [2, с. 5]. Своє ставлення до творів, яким поет приділив увагу в цьому дослідженні, І. Анненський визначив так: «я ж писав тут тільки про те, що мною володіло, за чим я слідував, чому я віддавався, що я хотів зберегти у собі, зробивши собою» [2, с. 5].

У статті «Гамлет Шекспіра» І. Анненський визначив таємницю Гамлета як «проблему отруту», яку ще нікому ніколи не вдалося розгадати. Нарис про Гамлеті з'явився внаслідок того, що для поета не висловити свої враження про Гамлета – це відмовитися від своїх роздумів про нього. Це для поета означало б «відмовитися і від думок про мистецтво, тобто від життя» [2, с. 11]. Проблема Гамлета, як вважає І. Анненський, в тому, що неможливо жити одночасно в двох світах, і неможливо знайти виправдання цим двом світам. І ця проблема постає перед Гамлетом, коли йому вперше з'являється привид його батька, короля Гамлета. Якщо дійсно існує інший світ, світ з якого прийшов привид, тоді світ в якому є Озріки і Полонії – це лише обман. Але, якщо привид – продукт думки, тоді реальний світ викликає тільки презирство і злість, оскільки в ньому не знайшлося місця для такої благородної і прекрасної людини як батько Гамлета.

Аналізуючи свої враження від гри акторів, які блискуче зіграли роль Гамлета, І. Анненський змальовує нам інакшого Гамлета, якого бачить у своїй уяві: «...він не грає... він вібрує... він навіть сам не знає, що і як він скаже... він вдумується у свою роль, поки її говорить; навпаки всі навколишні повинні бути яскраві, сповнені життя і щоб він рухався серед цих людей, як сновида, недбало кидаючи слова, але прислухаючись до голосів, які лунають для нього одного і десь там, за тими, які йому відповідають» [2, с. 164].

Автор нарису підкреслює, що Гамлет – людина XVI століття, століття, коли старе світосприйняття виступало вперед, а новому світосприйняттю ще потрібно було довести свою життєздатність. Відзначаючи різноманітність Гамлета, І. Анненський детально характеризує дві його особливості – Гамлет-художник і Гамлет-актор. І саме ці дві конкретні риси особистості, втіленої в образі Гамлета, і визначили, як вважає автор, його проблему. Ставлення Гамлета до світу, до людей, які його оточують таке ж, як і у художника до своїх творів, а саме: «...вони повинні відповідати його ідеалу, його задумам і очікуванням, а інакше до біса їх, нехай їх не буде зовсім...» [2, с. 165].

Але частіше, вважає І. Анненський, Гамлет є актором. Поет бачить в Гамлеті не просто актора, а актора-імпровізатора. «Грати з ним – справжня мука: він своїми парадоксальними репліками і переборами вимагає фантазії і від найповажніших акторів на пенсії... Він все по-своєму. Ви хочете, щоб він убив Клавдія... Адже так годиться згідно книги? Але що за справа Гамлету до чужої вигадки? Його тішить навіть не власна вигадка, а здатність змінювати вигадки» [2, с. 166]. І. Анненський вважає, що трагічну історію Гамлета визначає саме те, що він є актором і художником, основою природи якого є естетизм, оскільки

«Гамлет дивиться на життя крізь призму своєї мрії про прекрасне» [2, с. 168].

Критик наголошує на тому, що для принца данського зло полягає не в тому, що змушує страждати нас, що паплюжить нас чи ображає. Зло для Гамлета в огидному, скотському, а ідеал благородства – це ідеал краси. Вбивця його батька «не стільки образив християнського бога правди, скільки засмутив еллінських богів краси» [2, с. 168]. І оскільки Гамлет є художником, він є заздрисним і вразливим як усі художники. І. Анненський вважає, що Гамлет заздрить всім, але заздрість художника – це не звичайна заздрість, це «хворобливе усвідомлення своєї обмеженості і бажання зробити своє творче життя якомога наповненим» [2, с. 169].

У своєму нарисі І. Анненський висловив припущення про те, що Шекспір в «Гамлеті» використав мотив «болісної невідомості народження» [2, с. 171], оскільки був знайомий з сагою про Гамлета, яку розповів Бельфоре в «Незвичайних історіях, взятих з багатьох знаменитих авторів». Гамлет, розкриваючи нам свої думки в монологах, щось приховує. І те, що він приховує, зв'язує йому руки, робить особливо неприємним Клавдія, викликає ненависть до королеви. Після покvapливого шлюбу матері з Клавдієм, Гамлет сумнівається в порядності Гертруди і вже не є впевнений у тому, хто його батько. Якщо його батько – не є його справжнім батьком – тоді слабшає обов'язок помсти і, одночасно, з'являється «вічна загроза образи» [2, с. 172]. Ось у чому причина страждань Гамлета, ось те, що він приховує і що отрує його існування. І ця думка ніколи не буде висловлена Гамлетом вголос тому, що «людина, хоча б і довідалася про таємницю, яка її ганьбить, не розголосить її, а навпаки, буде намагатися її загасити» [2, с. 172]. І. Анненський, визнаючи, що Гамлет його інтригує, не стільки співчуває Гамлету, скільки заздрить йому. Для поета Гамлет «символізує не лише почуття краси, але ще в більшій мірі її чутливий і тривожний пошук, її музику» [2, с. 170]. Тому І. Анненський вважає, що і ми теж часто хочемо бути Гамлетами, гамлетизуємо все навколо нас, переносячи «його слова і музику його рухів в найбільш невідповідну для них обстановку» [2, с. 172]. Гамлет для поета – це музика краси в серці кожного з нас. Хоча І. Анненський і не заперечує, що головний сенс і значення трагедії в одвічних Гамлетових питаннях, він акцентує свою увагу на тих особливостях Гамлета, які співзвучні особисто йому. Гамлетизувати, згідно з І. Анненським – це означає бути естетом, що, як вважає поет, притаманне кожній людині. Гамлетизм І. Анненського в тому, що він пов'язує наше одвічне прагнення прекрасного з образом Гамлета, вважаючи себе і кожного з нас Гамлетом.

Цікавою є думка поета про те, що Гамлет «сягає корінням в Ореста», «а для Есхіла народжуючим був ще батько, а не мати...» [2, с. 172]. Ця думка, висловлена І. Анненським, потребує особливої уваги. Зробимо спробу її розширити, характеризуючи Гамлета і Ореста. Орест – герой тетралогії Есхіла «Орестея», написаної в 458 році. Погоджуючись з І. Анненським, зазначимо, що перед Гамлетом, як і перед Орестом стоїть завдання помститися за батька – главу

сімейства. Орест коливається, його жахає думка, що він повинен убити власну матір. Він звертається за порадою до оракула Аполлона. Аполлон наказує йому помститися, оскільки бачить справедливості такої помсти в тому, що батько має більше значення для сім'ї, ніж мати. Аргументація Аполлона пояснюється становищем жінки в сучасному йому суспільстві: «Не мати дитяти, от неї рожденного, / Родительница: нет, она кормилица / Воспринятого семени. Посеявший / Прямой родитель» [7, с. 183].

Гамлет, як і Орест, також постійно вагається. Йому боляче від того, що мати, ймовірно, теж причетна до вбивства батька. Гамлет-старший був для свого сина ідеалом батька, правителя, людини. Йому протиставляється Клавдій – підлий вбивця. У Есхіла Агамемнон – це мудрий, великий цар, якого поважають піддані. Таким чином ситуація дещо схожа. Однак Гамлет, на відміну від Ореста, ні з ким не радиться, сам намагається прийняти своє важке рішення, самотній у своїй боротьбі зі злом.

Аполлон загрожує Оресту карою, якщо він не виконає свій обов'язок помсти. Поруч з ним сестра і вірний друг, вони підтримують і розуміють його. Прийшовши на могилу вбитого батька, Орест молить його про допомогу. Тінь короля Гамлета сама вимагає помсти, а Гамлет вагається і страждає від того, що саме йому випало це складне завдання. Можливо і тінь Агамемнона також кликала б до помсти, була б примарою, якби його труп не був зумисне покалічений вбивцею, щоб зробити це неможливим.

Коли Оресту показують закривавлений одяг, в якому був його батько під час вбивства, він відчуває, що починає сходити з розуму. Коли ж він виконав наказ Аполлона, він так описує свій стан: «С ристалища метнулись кони разума / И понесли возницу... Мыслей бешеных / Не удержатъ мене... [7, с. 158].

Гамлет, постійно шукаючи підтвердження слів привида, також майже божеволіє від усвідомлення того, що Тінь батька була права. Виконуючи волю Аполлона, Орест, здається сам внутрішньо прийняв необхідність помсти. Але, коли Клітемнестра на колінах благає змилюватися над нею, Орест знову вагається і звертається до друга за порадою. І, можливо, якби не Пиллад, котрий нагадує йому про наказ Аполлона, Орест не зміг би вбити власну матір, яка вигодувала його. Гамлет теж постійно вагається, шукає доказів вбивства батька. Ці докази, зло і віроломність Клавдія стають явними, коли він став уже винуватцем смерті Гертруди і самого Гамлета.

Необхідно звернути увагу і на те, що Орест, дізнавшись про зраду матері і про її участь у вбивстві батька, гірко розчаровується у жінках і робить для себе такий висновок: «...лучше мне бездетным умереть в роду» [7, с. 157]. Гамлет, дізнавшись про шлюб Гертруди, теж переживає схожі почуття і відмовляється від любові Офелії.

Ми наголошуємо на тому, що персонаж трагедії Есхіла «Орестея» схожий на героя трагедії Шекспіра «Гамлет», а мотиви, заявлені в цих двох творах теж схожі. І. Анненський вважав, що Орест нам зрозумілий і близький тому, що «трагедія була останньою сходинкою в розвитку

давньогрецького міфу, який при цьому, перейшовши в трагедію, не переставав бути міфом, тобто предметом вірування, оскільки в цих міфах вміщалася ціла історія Греції» [1, с. 41]. Тобто Орест, джерело Гамлета, перегукується з міфом, який проникав у світосприйняття, в релігію, у творчість, в життя людей. Риси Ореста, «людини-жертви трагічної колізії» [1, с. 42], його вагання, його нерішучість і роздуми були властиві людині стародавнього світу. Цікавим є той факт, що англійський літературознавець Д. Меррей, «застосовуючи теорію колективного несвідомого в літературознавчих цілях, доводив, що Шекспір, нічого не знаючи про «Ореста», відтворив в образі Гамлета майже точну копію Ореста», тут зіграло роль несвідоме відомого драматурга, яке є «колективним несвідомим, в якому сконцентрований досвід народу, нації, що передається з покоління в покоління». Породженням колективного несвідомого «є архетипи, або «початкові образи», знання про які геніальним письменникам дано апріорно» [6, с. 339]. Таким чином, образ Ореста дає нам право говорити не тільки про існування античного гамлетизму, а про гамлетизм як загальнолюдське явище, яке існувало відтоді, відколи людина усвідомила себе людиною.

Висновки та перспективи подальших досліджень. При особистісній персоналізації інтерпретатори в певний момент життя знаходять віддзеркалення свого «я» в образі принца данського, Гамлет стає тим, ким є його інтерпретатор, який прирівнює себе до нього. Інтерпретатор-Гамлет змінює аксіологічні домінанти традиційного образу Гамлета, актуалізуючи смисли, які суголосні його особистості. І. Анненський, змальовуючи Гамлета як конкретну особистість, вважає, що ми всі є Гамлетами в нашому безкінечному пошуку краси, що є виявом гамлетизму самого І. Анненського. Для І. Анненського Гамлет – наше прагнення ідеалу прекрасного, що є недосяжним.

Як бачимо у І. Анненським наявна не лише особистісна персоналізація образу Гамлета, а і соціально-побутова, оскільки інтерпретатор бачить своїх сучасників Гамлетами, розглядає вже їх ситуацію як ситуацію героя Шекспіра. Дослідник, поетично осмислюючи образ Гамлета Шекспіра, підкреслює подібність своїх сучасників до Гамлета, надає образу Гамлета морально-психологічних характеристик своїх сучасника.

Слід відзначити, що І. Анненський вважав Шекспіра суголосним античності. Він зазначав, що «корені Гамлета йдуть від Ореста» [2, с. 172], героя тетралогії Есхіла «Орестея». Скориставшись зауваженням Анненського: «стара тріада Орест (і Агамемнон) – Егісф – Клітемнестра викликає в нас за аналогією уявлення про таку ж і у Шекспіра: Гамлет (і батько) – Клавдій – Гертруда» [2, с. 40], ми співставили трагедію Шекспіра «Гамлет» з трагедією Есхіла «Орестея». Проведене порівняння наводить на роздуми про те, що риси Гамлета – загальнолюдські, а явище гамлетизму має античні корені. Сприймання дійсності, сконцентроване Шекспіром в образі Гамлета, є одвічним. Виходячи з таких міркувань, ми пропонуємо твердити, що традиційний образ Гамлета абсорбував явище, яке хронологічно виходить далеко за межі епохи Відродження.

Список літератури:

1. Анненский И.Ф. История античной драмы: Курс лекцій / И. Анненский. – СПб.: Гиперион., 2003. – 416 с.
2. Анненский И. Проблема Гамлета / И. Анненский // Книги отражений. – М.: Наука, 1979. – С. 162-172.
3. Горенок Г. Гамлет та гамлетизм у Франції початку XIX століття / Г. Горенок // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2013. – Вип. 36. – С. 126-128.
4. Горенок Г. Інтерпретація образу Гамлета в українській поезії середини XX ст. як відображення світоглядної позиції митців / Г. Горенок // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. – К.: Твім інтер, 2008. – Вип. 31. – Ч. 2. – С. 165-174.
5. Горенок Г. Німецький гамлетизм як історико-літературна проблема / Г. Горенок // Матеріали IV Міжвузівської конференції «Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур». – Донецьк: ДонНУ, 2006. – Ч. 2. – С. 240-242.
6. Козлов А.С. Психологическая критика / А. Козлов // Западное литературоведение XX века: Энциклопедия. – М.: Intrada, 2004. – С. 338-340.
7. Эсхил. Орестея (трилогия) / Эсхил; пер. с древнегреческого Вяч. Иванова // Трагедии. – М.: Наука., 1989. – С. 76-195.

Дучиминская (Горенок) Г.Ю.

Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко

ЛИЧНОСТНАЯ И СОЦИАЛЬНО-БЫТОВАЯ ПЕРСОНИФИКАЦИЯ ОБРАЗА ГАМЛЕТА В ТЕКСТАХ И. АННЕНСКОГО

Аннотация

В статье исследуется интерпретация образа Гамлета Шекспира в текстах И. Анненского. Образ Гамлета состоит из литературной фигуры Гамлета и таких психологических характеристик героя, которые проявляются в ситуации Гамлета. Интерпретатор изменяет аксиологические доминанты традиционного образа принца датского, актуализируя смыслы, которые созвучны его личности. И. Анненский считает нас всех Гамлетами в нашем бесконечном поиске красоты, что является проявлением гамлетизма поэта. Гамлетизм рассматривается как личностная и социально-бытовая персонификация образа Гамлета.

Ключевые слова: традиционный образ, идентификация, личностная персонификация, социально-бытовая персонификация, гамлетизм.

Duchymins'ka (Horenok) H.Yu.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

PERSONAL AND SOCIAL-EVERYDAY PERSONIFICATION OF THE IMAGE OF HAMLET IN I. ANNENSKU'S WORKS

Summary

The article deals with the image interpretation of Shakespeare's Hamlet in I. Annens'kyi's works. The image of Hamlet consists of Hamlet's literary figure and the hero's psychological characteristics that are revealed in the situation of Hamlet. The interpreter changes the axiological dominants of the traditional image of the Danish prince, actualizing the meanings that are important to him. Annenskyi believes that we are all Hamlets in our endless search for beauty, which is the manifestation of the poet's hamletyzm. Hamletyzm is considered as personal and social-everyday personifications of the image of Hamlet.

Keywords: traditional image, identification, psychological characteristics, personal personification, social-everyday personification, hamletyzm.